

Marie Bjerrum:

Det tostavede *grebe* (= *hank*) i danske dialekter

I rigsdansk findes ordet *en greb* om et landbrugsredskab til at flytte avner, halm, møg, roer og lign. med. Desuden har man ordet *et greb* (= det at gribe om eller efter noget – og med forskellige andre deraf udviklede betydninger, fx ‘håndtag’, egl. ‘det som man griber om’).

Ordbog over det danske Sprog (ODS) behandler begge disse ord og deres oprindelse og betydning(er), og under fælleskønsordet *en greb* er der henvist til en dialektal sideform *grebe* (eller *gribe*) i betydningen ‘hank’, et ord, som i gammeldansk og ældre nydansk kendes i formen *grebe* med samme betydning. ODS oplyser ikke noget om, hvad køn ordet *grebe* (med sideformen *gribe*) har, hvad der faktisk er ret afgørende for, om det er samme ord som *en greb* eller et helt andet ord – og dermed også for, om man kan nøjes med at anføre det som en sideform til *greb*, eller man bør medtage det som et selvstændigt ord, selv om det nu kun kendes fra ældre sprog og fra dialekterne.

Klarest er forholdet mellem *greb* og *grebe* i dialekter, der skelner mellem hankøn og hunkøn (det enstavede intetkønsord *greb* vil jeg foreløbig lade ude af betragtning). I Vendsyssel bruges *en greb*, som er et hunkønsord, om redskabet ‘greb’, mens *en grebe*, som er et hankønsord, betyder ‘hank’ (fx på spand og (hænge)gryde). Tilsvarende er forholdet på Læsø, samt på Sjælland og Lolland-Falster. Også på Fyn, Tåsinge og Langeland skelner man mellem et hunkønsord (f.) *greb* (om redskabet) og et hankønsord (m.), som betyder ‘hank’, men her har hankønsordet formen *gribe*, og *gribe* findes også på Ærø med omliggende øer, dér blot som fælleskøn (fk.) Denne forskel mellem *grebe* m. øst for Storebælt og *gribe* m. vest for Storebælt skyldes, at masku-

linumsordet i middelnedertysk, hvorfra det er lånt, har begge former (*grepe*, *gripe*). I svensk og på Bornholm findes e-formen (sv. *grepa* m., skånsk *greve* m., bornholmsk *greva* m.), men også i den østlige og sydlige del af Jylland forekommer e-former (her fælleskøn), fx *griäv* fra Nordby på Samsø, *gre·b̄* fra Houbjerg vest for Randers, *gre·f* fra Voldby på Djursland, *gre·v* fra Vor herred nord for Horsens og fra Anst vest for Kolding, ^ɾ*gre·f* fra Øsby, Rise, Felsted og Broager i Østslesvig samt fra Als, *gre·f* fra Hostrup og Højst nord for og fra Braderup syd for den nuværende grænse.

På Als og i Braderup er ordet *grebe* også optegnet som intetkønsord (n.), men dels er der andre eksempler på lignende genusskifte her, dels kan det eventuelt skyldes påvirkning fra *greb* n. (egl. *grib* n.) i betydningen 'håndtag'. I Hostrup og på Als bruges nemlig *et gref* (< *grib*) ved siden af *en gre·f* (^ɾ*gre·f*) om 'hank, håndtag'; og *gref* i betydningen 'hank' er optegnet i Aabenraa og Ullerup (i Østslesvig) samt i Aventoft og Joldelund (i Mellemslesvig). I Fjorde er Fjordeordbogens *greb* fk. og n. om 'hank på kurv' muligvis *en grebe*, da ordet lydligt set godt kan være tostavet og først sekundært intetkøn. Derimod må Fjordeordbogens *gref* fk. og et hos flere meddelere i Bov sogn optegnet *gre·f* fk. (pl. ^ɾ*gre·f*) i betydn. 'hank på spand, øre på krukke' være det nedertyske *gref* (Mensings ordbog under *Gref*), ligesom *gre·b* 'hank på krukke' fra Tønder og *gre·f* 'håndtag på plov' fra Agtrup syd for grænsen må være det.

Grebepotte fra Winthers pottemageri i Sønderborg. (Museet på Sønderborg Slot).

Det enstavede *greb* (om redskabet) er kendt inden for hele ømålsområdet; ordet er i trekønsområderne et hunkønsord, på Sjælland og i Ærø-

området fælleskøn, men det forekommer i enkelte optegnelser fra Vest- og Sydfyn som hankønsord ligesom på Samsø. Der er også i enkelte tilfælde (især i sammensætninger) eksempler på et tostavet *grebe* m. i betydningen ‘en greb’ (*-grebe* m. fra Møn og fra Fyn). Også i Sønderjylland kendes et tostavet *grebe* om ‘en greb’ (^r*gre:f* fra Frøslev, Felsted og Rise i Østslesvig). Disse tostavede former kunne måske være eksempler på et indlånt (middelnedertysk) *grepe* ved siden af det hjemlige enstavede hankønsord *greb*; i middelnedertysk findes *grepe* m. i betydningen ‘Mistgabel’, og i Lüneburg forekommer *grepe* f. i den betydning. Det enstavede *greb* svarer til svensk og norsk *grep*, *greip* f.; i Jylland er *greb* især et nørrejysk ord; i Sønderjylland kendes det kun fra bysprogene i Haderslev, Aabenraa og Sønderborg, samt fra Øsby, Sommersted og Agerskov i Haderslev amt, og desuden fra Als; det almindelige ord for redskabet har i Sønderjylland været *fork*.

Norsk *greip* f. har også betydningen ‘grebet i hånden’, dvs. mellemrummet mellem tommelen og pegefingern. Det kan i norsk også være hankøn i den betydning, og der findes sideformer med *-i-*. Denne betydning er i danske dialekter overtaget af intetkønsordet *et greb*; betydningen er bedst bevaret på Vestlolland, Sydlangeland, Sydfyn og Tåsinge, men er også kendt på Læsø. Ordet er ud fra dialektformerne at dømme oprindeligt et *grib* (med kort vokal), som lydligt er blevet sammenblandet med hankønsordet *greb* (med lang vokal, jf. ODS under II.Greb). Den almindeligste af intetkønsordets konkrete betydninger er ‘håndtag, det man griber om’, fx *greb* (*grib*) på dør, spade, plov, pande og i sammensætninger som *dørgreb*, *håndgreb* og lign. Det er i denne betydning optegnet sporadisk i hele ømålsområdet, på Læsø, i Vendsyssel og sporadisk i det nord- og vestjyske område samt i Sønderjylland (fx *gref* i Frøslev og Felsted) og Mellemslesvig. I Fjorde forekommer ordet kun i sammensætningerne *dørgreb* og *håndgreb*, i Fjordeordbogen med opslagsformen *-grev*, men det er nok egentlig ordet *grib*, som i Fjorde (i formen *grew*) – og for øvrigt også i Braderup (i formen *gref*) – lydligt er faldet sammen med *grev* n. om ‘stålhage i næsen på hestesko’; dette *grev* er imidlertid etymologisk forskelligt fra *grib*, idet det ikke har noget med verbet *gribe* at gøre, men hører sammen med verbet *grave*; det findes i norske og svenske dialekter (*grev*, *gräv*) i betydningen ‘jordhakke; hage på hestesko’.

Feilberg har i sin jyske ordbog ikke fået bragt ordkomplekset *en greb* f. (> fk.), *et greb* (el. *et grib*) n. og *en grebe* m. (> fk.) helt på plads.

Han får godt nok skilt redskabet *en greb* ud som et ord for sig (1.greb), men under 2.greb er betydn. 1 en sammenblanding af *grebe* m. (> fk.) ‘hank’ og *greb* n. ‘håndtag’; de overførte betydn. 2-3 ‘tag med hånden’, ‘håndelag’ er rigtige; betydn. 4 (om et stykke stål i næsen på hestesko), som foruden i Feilbergs belæg fra Braderup kendes fra Fjolde og Sønderborg og (ifølge manuskript til Ømålsordbogen i IDD) fra Saksøbing på Lolland og Brenderup på Vestfyn, repræsenterer som anført ovf. et andet ord (*grev*); Feilbergs betydn. 5 (om træindretning til at lægge på rosthalmen omkring tapstangen i bryggekarret, fra Lønborg i Sydvestjylland) kunne minde om den betydning, som det fynske *greb* f. har, når det bruges om en lille tremmerist til at lægge under (!) rosthalm i et bryggekar eller under askeposen i vaskekarret, men efter udtalen at dømme er det intetkønsordet *et greb* med vestjysk genus (*æn grev*) og i en speciel betydning.

Hermed være forsøgt at bringe lidt orden i komplekset *greb / grebe*, især med understregning af, at der i dansk har eksisteret – og i dialekterne endnu eksisterer – et tostavet *grebe* (*gribe*) i betydningen ‘hank’. – Feilbergs *grebpotte* fra Sundeved er en *grebepotte* ‘lerkrukke med hank over’; den brugtes som barselpotte til suppe, som nabokonen kom med til det nyfødte barns mor derude på landet i 1925.